

Система діагностики та моніторингу психологічного розвитку учнів як запорука успішної навчально-виховної роботи гімназії

Людмила ПОРОХ,

директор гімназії «Міленіум» №318,
заслужений працівник освіти України,

Марина НАРОВЛЯНСЬКА,

практичний психолог гімназії «Міленіум»

Сучасне суспільство висуває досить серйозні вимоги до молодих людей, що вступають у доросле життя. Школи намагаються відповідно реагувати на ці вимоги, щоб належно підготувати учнів до самостійної діяльності. Так, збільшується кількість предметів, які вивчають школярі, обсяг навчального матеріалу, щоденне навчальне навантаження, впроваджуються нові форми й методи викладання тощо.

Безумовно, є реальні позитивні результати від змін, що відбуваються у нашій шкільній системі. Середній рівень підготовки сьогodнішніх випускників з іноземних мов є вищим, ніж у їхніх однолітків попередніх поколінь. Якщо батьки нинішніх учнів здебільшого вивчали одну іноземну мову з четвертого класу, то сьогodні діти вивчають одну іноземну мову з першого-другого класу, а з п'ятого класу – дві іноземні мови. Зростає рівень інформаційної культури та комп'ютерної грамотності. Є й інші позитивні зміни. Але існує і зворотний бік. Двадцять років тому першокласники, йдучи до школи в семирічному віці, мали по чотири уроки щодня, нині першокласники-шестилітки майже щодня мають по п'ять уроків. Про збільшення обсягів інформації, якою доводиться оперувати учням середніх та старших класів, годі й говорити. Таке збільшення навчального навантаження в комплексі з іншими

негативними впливами, зокрема погіршенням екологічного стану довкілля, складною соціально-економічною ситуацією, комп'ютерними та ігровими залежностями тощо, призводить до зростання ризику захворюваності дітей, зниження рівня опірності негативним впливам, підвищення тривожності та проявів агресії серед дітей. Отже, для мінімізації впливу цих негативних факторів та забезпечення оптимальних умов життєдіяльності учнів необхідною умовою організації навчально-виховного процесу є психологічний супровід дітей упродовж усього шкільного життя.

Психологічна служба гімназії №318 переймається цією проблемою вже понад десять років. Ми забезпечуємо психологічний супровід дитині та її батькам, починаючи від першої зустрічі, коли дитина лише вступає до школи, і до закінчення останнього класу. Але для ефективної роботи важливо добре знати кожного учня, його індивідуальні особливості, спостерігати за розвитком, своєчасно виявляти проблеми і сильні сторони кожної дитини та класного колективу в цілому. Для цього ми розробили систему діагностики та моніторингу

Під час тренінгу із самовизначення учнів середнього шкільного віку

Психолог Марина Наровлянська проводить ігри з розвитку уваги з учнями молодшого шкільного віку

психологічного розвитку учнів на всіх етапах шкільного навчання (див. додаток).

Як бачимо з таблиці, перше знайомство з майбутнім школярем відбувається ще до початку навчання – в квітні – червні. Під час цієї зустрічі діти знайомляться з психологом та своїми майбутніми однокласниками, граються, виконують серію діагностичних завдань. Робота відбувається групами до 12 осіб, що дає змогу виявити індивідуальні особливості кожної дитини й водночас побачити, як вона поводить себе в колективі. За результатами цієї зустрічі ми пропонуємо батькам індивідуальні рекомендації щодо підготовки дітей до школи, відповідні рекомендації отримують і майбутні вчителі. За потреби проводиться й додаткова індивідуальна діагностика.

З першого вересня першокласники опиняються під пильною увагою не лише педагогів, а й психолога, бо успішна адаптація до шкільного життя є запорукою подальших успіхів. Спочатку психолог лише спостерігає за дітьми під час перерви, у їдальні, коли вони йдуть до школи або повертаються додому. Через деякий час, коли діти вже налагодили контакт з учителем, спостереження відбувається і під час уроків, також психолог пропонує дітям завдання проєктивних методик в ігровій або малюнковій формах. Дуже важливим є постійний контакт з учителями та батьками, що також допомагає своєчасно виявляти можливі проблеми, запобігати їм або корегувати їх.

Після успішного завершення адаптаційного процесу для більшості першокласників проводиться психологічна діагностика рівня розвитку пізнавальної сфери та соціальної ситуації розвитку. Аналогічна діагностика проводиться і з учнями других та третіх класів. У першому класі ми насамперед

акцентуємо на розвиткові уваги та саморегуляції, оскільки саме ці процеси є основою для успішної адаптації і навчальної діяльності. Зазвичай дітям пропонується завдання коректурної проби з геометричними фігурами на стійкість уваги [1] та «Графічний диктант» Д.Б. Ельконіна [2]. Другокласникам також пропонується завдання коректурної проби, але вже на бланках із цифрами, а також графічний диктант «Візерунки» [3] і завдання методики «четвертий – зайвий» (у вербальній формі) [2] для визначення рівня розвитку мислення. У третьому класі діагностика саморегуляції вже не проводиться, бо, за нашими багаторічними спостереженнями, в більшості дітей цей процес є сформованим уже в другому класі; коректурна проба проводиться на бланках з літерами, а для діагностики рівня розвитку мислення ми використовуємо методику «п'ятий – зайвий» [1; 3] у вербальній формі. Діагностична робота з молодшими школярами проводиться переважно в груповій формі – групами по півкласу.

Задля виявлення рівня розвитку особистісної та емоційно-вольової сфери, соціальної ситуації розвитку дитини та особливостей мотивації учнів молодших класів ми використовуємо проєктивні малюнкові методики, такі як «Малюнок «Моя родина», «Кінетичний малюнок «Моя родина», «Будинок, дерево, людина», «Лісова школа» тощо [3; 4]. Щороку використовується одна з перелічених методик, за якою діти ще не працювали. Обов'язковим елементом діагностичного процесу є індивідуальна бесіда з дитиною за її малюнком.

Працюючи з учнями четвертих класів, основну увагу ми приділяємо психологічній підготовці учнів до переходу в середню школу та діагностиці готовності дітей до нового етапу шкільного життя.

Система діагностики та моніторингу психологічного розвитку учнів упродовж шкільного життя

Вікова група	Клас	Завдання	Методи	Форми роботи
Дошкільний вік	Перед 1 класом	Діагностика готовності до навчання в школі	Загальна діагностика	Групова та, за потреби, індивідуальна діагностика
Молодший шкільний вік	1 клас	Моніторинг адаптаційних процесів	Спостереження, проєктивні методики, метод експертного оцінювання	Групова та індивідуальна робота
		Діагностика рівня розвитку пізнавальної сфери та соціальної ситуації розвитку	Діагностика уваги та саморегуляції, проєктивна малюнкова методика	Групова діагностика, індивідуальне обговорення малюнкової методики, за потреби – уточнення результатів групової діагностики або за запитом батьків чи вчителів – індивідуальна діагностика
	Діагностика уваги та саморегуляції, мислення, проєктивна малюнкова методика			
	Діагностика уваги та мислення, проєктивна малюнкова методика			
2 клас	Діагностика готовності до переходу в середню школу	Діагностика уваги та мислення, проєктивна малюнкова методика		
3 клас				
4 клас				
Середній шкільний вік	5 клас	Моніторинг адаптаційних процесів	Спостереження, проєктивні методики, метод експертного оцінювання	Групова та індивідуальна робота
		Діагностика рівня розвитку пізнавальної та особистісної сфер	Діагностика розумової працездатності, мислення, проєктивна малюнкова методика	Групова діагностика, індивідуальне обговорення малюнкової методики, за потреби – уточнення результатів групової діагностики або за запитом учнів, батьків, учителів – індивідуальна діагностика
	Діагностика розумової працездатності, мислення, особистісних особливостей			
	Діагностика соціально-психологічного клімату класу		Соціометричні методики	
	6 клас			
	7 клас	Профорієнтація (1-й етап)	Діагностика індивідуальних особливостей та професійних переваг	Групова діагностика + індивідуальне обговорення результатів
8 клас	Профорієнтація (2-й етап)	Діагностика індивідуальних особливостей та професійних переваг		
9–11 класи	Діагностика втомлюваності	Діагностика розумової працездатності	Групова діагностика – двічі-тричі на рік	
Старший шкільний вік	9–11 класи	Поглиблена профорієнтація	Відповідно до запиту	Індивідуально за запитом
	1–11 класи	Поглиблена діагностика пізнавальної, особистісної емоційно-вольової сфери та творчих здібностей	Відповідно до запиту	Індивідуально за запитом

Ця діагностика охоплює методики на визначення рівня розвитку уваги (коректурні проби з літерами із завданнями на розподіл та переключення уваги) [5; 6] та мислення (зазвичай за методикою «Прості аналогії») [7; 6]. Також проводиться діагностика особистісних особливостей за вже згадуваними проєктивними методиками, а за потреби – й індивідуальна поглиблена діагностика мислення, пам'яті та інших процесів і особистісних якостей.

П'ятий клас – це новий етап у житті школярів, і тут ми знову маємо справу з адаптацією. Тому на початку навчального року багато уваги приділяємо саме моніторингу адаптаційних процесів в учнів-п'ятикласників. Як і в першому класі, основний метод, що використовується нами, – спостереження, також застосовуємо і проєктивні методи. Не менш важливим є контакт з учителями, але якщо в першому класі основну роль ми відводимо контактам з учителем-класоводом та батьками, то в п'ятому

класі важливим є контакт з усіма вчителями, а не лише класним керівником.

У п'ятому – шостому класах, як і в початковій школі, ми проводимо групову психодіагностичну роботу. Але зважаючи на вікові особливості, крім діагностики рівня розвитку мислення та розумової працездатності, проводиться й більш глибока діагностика особистісної сфери, яка охоплює не лише проєктивні методики (наприклад, малюнок «Неіснуюча тварина»), але й самооцінювальні методики та опитувальники [2; 4].

У сьомому – восьмому класах всі учні беруть участь у профорієнтаційній діагностиці, яка складається з двох етапів і охоплює поглиблену діагностику особистісних особливостей та визначення інтересів і схильностей [2; 8]. Діагностика проводиться в груповій формі, а за її результатами кожній дитині обов'язково надаються індивідуальні консультації. У подальшому під час навчання в

дев'ятому – одинадцятому класах за запитом учнів та їхніх батьків може бути проведена і додаткова поглиблена профорієнтаційна діагностика в індивідуальній формі.

Працюючи зі старшими школярами (учнями дев'ятих – одинадцятих класів), ми зважаємо на їхню досить високу навчальну й позашкільну навантаженість, беремо до уваги і те, що це вже досить сформовані особистості. Отже, працюємо з цією віковою групою переважно за їх запитом. У груповій формі проводиться лише регулярна діагностика розумової працездатності за методикою «Рахунок за Крепелінієм», яка дає можливість стежити за рівнем утомлюваності учнів та за потреби вносити корективи в навчальне навантаження. До речі, ця методика є досить універсальною, використовується для різних вікових груп, починаючи з п'ятого класу, та дає можливість отримати результати за досить широким спектром параметрів (увага, темп розумової діяльності, особливості працездатності та втомлюваності тощо). Крім того, при повторному використанні цієї методики у дітей майже не виникає ефекту звикання.

Окрім зазначених методик, ми проводимо індивідуальну діагностичну роботу з учнями різних вікових груп за запитом вчителів, батьків або самих школярів. Зміст такої діагностики залежить безпосередньо від запиту. До того ж, за запитом учителів або адміністрації школи проводиться діагностика соціально-психологічного клімату в класних колективах (п'яті – десяти класи), діагностика творчих здібностей (перші – восьмі класи) тощо.

Як бачимо, забезпечується постійний і різнобічний моніторинг розвитку учнів. Результати діагностики обов'язково доводяться до відома вчителів та батьків, а починаючи з п'ятого класу, з ними мають можливість ознайомитися й самі діти. На основі цих даних планується робота психологічної служби, враховуються вони і в організації навчальної та виховної роботи гімназії. Отже, ми маємо можливість спостерігати за розвитком і навчанням кожного учня, своєчасно виявляти можливі проблеми і запобігати їм, забезпечувати індивідуальний підхід і творчий розвиток кожній дитині.

Система психологічної діагностики та моніторингу розвитку учнів, описана в цій статті, пройшла апробацію в гімназії №318 упродовж 1999–2010 років, довела свою доцільність та ефективність і може бути рекомендована для використання психологічними службами інших навчальних закладів. Водночас потрібно зазначити, що психологічна діагностика – це тільки одна, хоча й дуже важлива, складова загальної системи психологічного супроводу учнів.

Література

1. Коробко С.Л. Робота психолога з молодшими школярами : метод. посіб. / С.Л. Коробко, О.І. Коробко. – К. : Літера ЛТД, 2008. – 416 с.
2. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога / Е.И. Рогов. – Кн. 1. – М. : Владос, 2001. – 384 с.
3. Черединова Т.В. Проверьте развитие ребёнка: 105 психологических тестов / Т.В. Черединова. – СПб. : Речь, 2004. – 304 с.
4. Максимова Н.Ю. Основы детской патопсихологии / Н.Ю. Максимова, К.Л. Милютіна, В.М. Піскун. – К. : Перун, 1996. – 464 с.
5. Бруннер Е.Ю. Лучшее, чем супервнимание : методики диагностики и психокоррекции / Е.Ю. Бруннер. – Р. н/Д. : Феникс, 2006. – 320 с.
6. Младший школьник: развитие познавательных способностей / под ред. И.В. Дубровиной. – М. : Просвещение, 2003. – 208 с.
7. Истратова О.Н. Справочник психолога начальной школы / О.Н. Истратова, Т.В. Эксакусто. – Р. н/Д. : Феникс, 2003. – 448 с.
8. Батаршев А.В. Диагностика профессионально важных качеств / А.В. Батаршев, И.Ю. Алексеева, Е.В. Майорова. – СПб. : Питер, 2007. – 192 с.

Анотації

Людмила ПОРОХ, Марина НАРОВЛЯНСЬКА **Система діагностики та моніторингу психологічного розвитку учнів як запорука успішної навчально-виховної роботи гімназії**

У статті розкрито сутність системи діагностики та моніторингу психологічного розвитку учнів, яка пройшла апробацію в київській гімназії «Міленіум» № 318 упродовж 1999–2010 років.

Ключові слова: психологічний супровід, діагностика та моніторинг, психологічний розвиток учнів, адаптаційний процес.

Людмила ПОРОХ, Марина НАРОВЛЯНСКАЯ **Система диагностики и мониторинга психологического развития учеников как гарантия успешной научно-воспитательной работы гимназии**

В статье раскрыта сущность системы диагностики и мониторинга психологического развития учеников, которая прошла апробацию в киевской гимназии «Миллениум» №318 на протяжении 1999–2010 годов.

Ключевые слова: психологическое сопровождение, диагностика и мониторинг, психологическое развитие учеников, адаптационный процесс.

Lyudmyla POROKH, Maryna NAROVLYANSKA **The diagnostics and monitoring system of pupils' psychological development as the guarantee of successful educational work of the gymnasium**

The article reveals the essence of the diagnostics and monitoring system of pupils' psychological development which was approbated in Kyiv gymnasium «Millenium» 318 during 1999 – 2010.

Keywords: psychological assistance, diagnostics and monitoring, psychological development of pupils, process of adaptation.